

Justitiële verkenningen

23e jrg., nr. 6, augustus 1997

Integratie

Voorwoord

Wat betekent integratie? Een greep uit de omschrijvingen die momenteel veel gebruikt worden - assimilatie, aanpassing, participatie - leert dat nieuwkomers hun levenswijze op de onze moeten afstemmen. Begrippen als gastvrijheid en acceptatie lijken momenteel minder in zwang. Kennelijk zijn velen van mening dat minderheden te weinig integreren. Dat is ook niet zo verwonderlijk omdat de cijfers over werkloosheid, schooluitval en criminaliteit onder allochtone groepen niet gerust stellen. Het beleid zet momenteel alle kaarten op inpassing in de arbeidsmarkt. Maar is betaald werk de oplossing voor het integratie-vraagstuk? Dat beleid loopt immers de kans te blijven steken in symptoombestrijding als de doeleinden en middelen ervan niet worden gedeeld door de etnische groepen in kwestie. Integratie faalt wanneer het zelfbeeld van de groepen forse deuken oploopt. Het gangbare beleid dreigt deze culturele factor te verwaarlozen. Soms wordt de cultivering van een eigen identiteit zelfs als belemmering gezien.

Opvallend is, zo stelt C. Çörüz in dit nummer, dat het woord integratie bijzonder vaak gevolgd wordt door het woord 'moeten'. Allochtonen moeten integreren, zo niet dan ontstaan de grootste problemen. De dwang die het 'moeten' integreren impliceert, is volgens Çörüz de Nederlandse democratie onwaardig. Men gaat ten onrechte uit van eenrichtingsverkeer in plaats van dialoog. Bovendien deugen de uniforme uitgangspunten van 'de' Nederlandse en 'de' allochtone cultuur niet.

Het is daarom interessant te weten hoe moslims en andere allochtone gemeenschappen zelf denken over hun toekomstperspectief in Nederland. Welke visies hebben zij op integratie? Hoe kan integratie worden bevorderd? Bestaat er angst cultureel te vervreemden? Is daarom versterking van de eigen identiteit de aangewezen manier om te integreren (islamitische zuilvorming)? Wat zijn de risico's daarvan? Maakt men zich wel voldoende de Nederlandse taal eigen? Kan bescherming en cultivering van eigen identiteit samengaan met openheid?

De redactie hecht zoveel belang aan dit vraagstuk dat een aanzienlijk aantal auteurs is uitgenodigd hun visie te vertolken. Uit de zeer uiteenlopende bijdragen is een trend te signaleren dat het huidige beleid te eenzijdig leunt op sociaal-economische doelstellingen. Er lijkt behoefte te zijn aan een heroriëntatie op de sociaal-culturele factoren van integratie zoals identiteitsvorming.

De dertien bijdragen zijn gegroepeerd in drie delen. In het tweede en derde gedeelte worden respectievelijk de sociaal-culturele wegen naar integratie en de spanningen tussen de islam en een pluralistische samenleving belicht. Maar eerst volgt een meer beschrijvend gedeelte over integratiepatronen en -processen. Wat zijn de belangrijkste obstakels gebleken voor integratie? En ter contrast: wat zijn de kenmerken van een geslaagd integratieproces? Want Indonesiërs en Zuid-Europese immigranten hebben uiteindelijk zonder veel problemen ingang gevonden in de Nederlandse samenleving. De historicus L.A.C.J. Lucassen beklemtoont in zijn openingsbijdrage dat de Nederlandse samenleving reeds vanaf de zestiende eeuw in feite een 'multiculturele samenleving' is geweest. Het culturele verschil werd weliswaar niet zozeer op basis van herkomst gevoeld en gemaakt, alswel op grond van religie en klasse. Lucassen constateert dat het percentage in het buitenland geboren in de zeventiende en achttiende eeuw bijna twee keer zo hoog lag dan hedentendage. In sommige plaatsen zoals Leiden raakten de autochtonen in korte tijd zelfs in de minderheid. Hij constateert verder dat negatieve beeldvorming het lot is geweest van vrijwel alle eerste generaties immigranten. Voor de tweede en derde generaties van immigranten lag dat anders. Onder andere door een hoger opleidingsniveau wisten ze de achterstanden snel in te lopen. Kortom, het vestigingsproces van immigranten vertoont door de eeuwen heen opvallend regelmatige patronen. M.P. Lindo gaat in zijn bijdrage na hoe de succesvolle integratie van Zuid-Europese migranten te verklaren is. Volgens hem is het betere onderwijsniveau van Zuid-Europese migrantenvrouwen een doorslaggevende factor. In vergelijking met Turkse en Marokkaanse vrouwen hebben zij meer kennis van de omringende samenleving en meer invloed op de beslissingen die binnen het gezin worden genomen. Zij zijn daardoor beter in staat het reilen en zeilen van hun kinderen op school te volgen zodat hun onderwijsloopbaan minder door negatieve beslissingen wordt geblokkeerd. Bovendien is de 'vernederlandsing' van de kinderen - o.a. door het kiezen van een Nederlandse partner - minder een

schrikbeeld dan in Turkse en Marokkaanse gezinnen.

M. van Niekerk beschrijft in haar artikel hoe de integratie van Surinamers sinds de jaren zeventig is verlopen. Hoewel hun loopbaankansen zijn toegenomen, is de werkloosheid onder Surinamers nog altijd hoog. De auteur maakt een onderscheid tussen Creoolse en Hindoestaanse groepen. De eerste groep gaat relatief veel met Nederlanders om, maar lang niet allen slagen er in een reguliere loopbaan te ontwikkelen. Veel Creoolse jongemannen neigen ertoe in reactie op uitsluiting overlevingsstrategieën te ontwikkelen waardoor ze in de marge van de samenleving belanden. Kenmerkend voor de tweede groep is de relatief grote groepscohesie. De strakkere disciplinerende draagt er wellicht toe bij dat randgroepvorming en kleine criminaliteit minder voorkomen. Vervolgens gaat Prof. J. Veenman in op de lage sociaal-economische positie van etnische minderheden. Hij betreft daarbij onderwijs, arbeidsmarkt, inkomenspositie en huisvestingspositie. Tevens gaat hij in op de vraag of die lage positie ook geldt voor de tweede generatie. Hij concludeert dat er voor deze generatie een lage positie nog steeds achterstand is, maar deze is geringer terwijl er ook aanzienlijke verschillen zijn binnen de groepen. Men kan daarom moeilijk spreken over 'de' etnische minderheden, groepen die per definitie een lage sociaal-economische positie zouden hebben. Veenman pleit tenslotte voor een gedifferentieerd allochtonenbeleid dat rekening houdt met deze verschillen en dat aangrijpt daar waar de noodzaak bestaat en waar de mogelijkheden zich voordoen. Prof. C.J.M. Schuyt betoogt dat een geslaagde integratie soms het beste verloopt via 'een bepaalde duur van bewust gewilde segregatie, het herontdekken en bewust erkennen van de eigen cultural roots'. Het middel hiervoor is wat hij een 'multistructurele samenleving' noemt: het opbouwen en verder ontwikkelen van alternatieve structuren, met name 'para-instituten', dat wil zeggen instellingen en organisaties die naast de bestaande officiële instellingen opereren en waarin allerhande activiteiten worden verricht: eigen onderwijs verzorgen, eigen bedrijven oprichten, dienstverlening organiseren. Alleen op die manier kan de eenzijdigheid van het huidige beleid - werk en nog eens werk - worden doorbroken. Door zo sterk een activiteit te benadrukken, zegt Schuyt, valt iedereen die er niet aan kan voldoen uit de boot. 'Insluiting op basis van een dimensie brengt maatschappelijke uitsluiting en marginalisering voort, terwijl men die juist tracht te voorkomen.'

R.S. Gowricharn trekt deze lijn van redeneren door. Het problematische van de arbeidsmarkt is dat deze een beperkte opnamecapaciteit heeft en veel werkende allochtonen 'uitspuwt' of de instroom van werkloze allochtonen blokkeert. Volgens de auteur kan het niet de bedoeling zijn dat 'integratie' gelijk staat aan 'overleven in de marktarena'. In veel gevallen leidt de beoogde integratie in de Nederlandse samenleving - door bijvoorbeeld allochtone vrouwen aan te sporen te gaan werken - tot desintegratie van de eigen etnische gemeenschap. Integratie kan volgens Gowricharn beter worden opgevat als acceptatie. Concreet: mogelijkheden bieden tot expressie van eigen opvattingen en leefwijzen. Insluiting is vooral afhankelijk of we in staat zijn bruggen te slaan tussen diverse culturen en nieuwe loyaliteiten te creëren.

De identiteitsvorming die in de betogen van Schuyt en Gowricharn reeds wordt benadrukt, wordt in de bijdrage van M. Galenkamp en S.G. Tempelman expliciet aan de orde gesteld. De schrijfsters bespreken eerst drie visies op integratie, een sociaal-economische, een politiek-juridische en een multiculturele. Hoewel de drie benaderingen elk hun voor- en nadelen hebben, achten ze de eerstgenoemde benaderingen te beperkend: migranten worden gedwongen zich aan te passen aan 'de' Nederlandse cultuur. Deze dwang tot assimilatie kan tot een 'backlash' leiden met alle gevaren van dien. Beide visies gaan teveel voorbij aan de factor 'cultuur' in het integratieproces. De auteurs menen dat de multiculturele benadering van integratie te snel is afgeschreven en houden een gematigd pleidooi voor een islamitische zuil. Zuilvorming geeft minderheden zelfvertrouwen zodat faalangst en isolement worden tegengegaan.

N. Landman gaat in op de vraag in hoeverre de politiek-ideologische islam - ook wel islamisme genoemd - in West-Europa een grotere aantrekkingskracht heeft gekregen. De auteur keert zich tegen het idee dat islamisme als het ware automatisch uit de islam voortvloeit en dus ook in West-Europa automatisch de kop op moet steken. Hij acht die zienswijze niet ongevaarlijk omdat deze kan leiden tot pleidooien voor de inperking van godsdienstvrijheid. Maar dat wil nog niet zeggen dat hier een voedingsbodem voor een ideologische interpretatie van de islam zou ontbreken. Want West-Europa is wel degelijk een missiegebied voor islamitische bewegingen: er worden kantoren geopend en geld en menskracht gemobiliseerd voor de politieke strijd in de landen van herkomst. Anderzijds blijkt dit geïmporteerde islamisme maar zeer ten dele toepasbaar in West-Europa waar moslims slechts een minderheid vormen. Dat het islamisme versterkt wordt door sociaal-economische achterstelling, zoals velen veronderstellen, kan Landman slechts ten dele bevestigen.

T. Sunier gaat in zijn bijdrage na in hoeverre de veronderstelling dat islamitische organisaties hun leden zouden ontmoedigen om met Nederlanders om te gaan, juist is. Op basis van gesprekken met Turkse jongens stelt Sunier vast dat de jonge aanhang van islamitische organisaties vaak om heel

andere redenen is toegetreden dan de ouderen. Hun oriëntatie op Nederland is sterker en hun verwachtingen hoger. Ze zijn gevoeliger voor uitsluitingsmechanismen en eerder bereid de strijd daartegen aan te binden. Ook de betekenis van de eigen organisaties is gewijzigd: in de jaren negentig vormen deze organisaties steeds minder eilanden waarop men zich terugtrekt uit gevoelens van vervreemding.

A.B.L. El Manouzi constateert daarentegen dat veel moslimorganisaties niet goed functioneren omdat ze de principes van de democratische rechtsstaat (pluraliteit; autonomie) onvoldoende hebben eigen gemaakt. De onbekendheid met of de miskennis van die grondwaarden vergroot de negatieve beeldvorming rond moslimorganisaties. Moslims zouden zich volgens de auteur dienen te heroriënteren op hun godsdienst en levenswijze. Omdat zij in een 'vreemd' land vertoeven worden ze daar ook toe gedwongen: ze zijn steeds meer op zichzelf aangewezen om theologische denkkaders te ontwikkelen los van de leergezagscentra buiten de grens. Net als andere religies staan moslims voor een fait accompli: gelovigen leven naast en met elkaar onder democratische verhoudingen. Mede gezien de technologische ontwikkelingen, zegt El Manouzi, staan de drie monotheïstische tradities onder toenemende druk het eens te worden over een minimale sociale moraal.

C. Çörüz constateert dat 'moskee' en 'integratie' gewoonlijk als tegenpolen worden gezien. Dat de moskee een belangrijke maatschappelijke rol vervult is voor velen een onwennige gedachte. Maar Nederlandse moskeeën zijn veel meer dan alleen gebedshuizen. Zo vervullen ze een rol bij het beheer van de openbare ruimte en geven ze steun aan gezinnen in een achterstandsituatie. De meeste imams, constateert Çörüz, zijn niet berekend voor deze taken. Omdat zij in het buitenland worden geworven (of worden uitgezonden) spreken ze geen Nederlands en hebben ze geen kennis van de Nederlandse cultuur. Daarom pleit hij ervoor de 'pendelimam' te vervangen door een in Nederland opgeleide imam die goede contacten kan onderhouden met de jongere generaties migranten en kan bijdragen aan de kentering in de beeldvorming over de islam in het algemeen en de moskee in het bijzonder als een 'broeinest van fundamentalisme'.

M. Sini constateert in zijn bijdrage dat de vorming van een multiculturele samenleving vooralsnog door vele factoren wordt gehinderd. Volgens hem staat het minderhedenbeleid tot op heden teveel in het teken van een sociaal-economisch beleid. Het sociaal-culturele spoor zou meer aandacht verdienen. Daartoe behoort op de eerste plaats een betere toerusting van moslim-ouders; zij zouden hun opvoedingswaarden dienen te herinterpreteren en in overeenstemming moeten brengen met het feit dat hun kinderen in een niet-islamitisch land worden grootgebracht. Om projecten met ouders te laten slagen, vervolgt Sini, is het van belang dat een kader wordt ingezet, bestaande uit prominente allochtonen met overredingskracht en een reputatie. Dit kader zou ouders uit hun isolement kunnen halen en hun zelfredzaamheid en weerbaarheid kunnen bevorderen. Moslims zijn hierdoor beter in staat de taken van burgerschap uit te oefenen.

G.C. Quispel sluit het nummer af met een vergelijking tussen Amerikaanse en Nederlandse vormen van segregatie. De auteur wijst erop dat de weigering van Amerikaanse blanken om in de zelfde buurten als zwarten te wonen tot een extreme vorm van segregatie heeft geleid. Na de jaren zestig zijn de omstandigheden in de getto's verder verslechterd omdat veel industrie uit het centrum van de steden wegtrok. Door de handel in crack en de war on drugs steeg het aantal zwarten dat achter de tralies werd gezet tot grote hoogte. In de Nederlandse steden daarentegen is de lijm die de samenleving bij elkaar houdt nog niet opgedroogd. Bovendien beschermt de verzorgingsstaat mensen tegen armoede en gebrek. De Bijlmer lijkt een uitzondering te zijn. Hoewel niet vergelijkbaar met een Amerikaanse getto is de segregatie er bijzonder hoog.